

Neves irodalmi, történelmi személyiségek életének péceli vonatkozásai

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI:

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/egyház/szervezet/vállalkozás) neve: Települési Értéktár Bizottság, POLGÁRMESTERI HIVATAL, 2119 Pécel, Kossuth tér 1. +36 (28) 662 007, ertektar@pecel.hu

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai

Név: Erdős Szabolcs

Levelezési cím: 2119 Pécel, Csatári u.45/A.

E-mail cím: szabolcs.erdos@gmail.com

Név: Győri Pál (Széchenyi István kapcsolata Pécel reformkori jeleseiivel)

Levelezési cím: 2119 Pécel, Kelő utca

Telefonszám: 06 20 269 3319

E-mail cím: pal.gyori@gmail.com

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI:

1. A nemzeti érték megnevezése: Neves irodalmi, történelmi személyiségek: Ráday Eszter, Kossuth Lajos, Jókai Mór, Szemere Krisztina, Korányi Frigyes, Galgóczy Károly, Bárczy István, Rassay Károly, Karinthy Frigyes, Szontagh Gusztáv és Széchenyi István életének péceli vonatkozásai.

2. Fellelhetőségének pontos helye:--

3. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik: települési értéktár.

4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

Az előterjesztéseket kutatásai alapján Erdős Szabolcs készítette.

Ráday Eszter

„...igen kedvesen venném, édes szívem ha megvétetné számomra a listán elküldött magyar könyveket”. Akár karácsonyi bevásárló lista is lehetne, de a fenti sorokat az idén 300 éve született Ráday Eszter jegyezte le férjének.

A Ráday család egy házasságnak köszönhetően keveredett Pécelre. A Ráday-kastély „alapjait” építő Ráday Pál 1703-ban eljegyezte Kajali Klárát és az akkor még csak 13 éves lánnyal együtt a „péceli uradalomhoz” is hozzájutott. Ráday Pálnak és Kajali Klárának két gyermeke született: az egyik a majdani barokk kastélyt építtető, könyvgyűjtő, irodalmár Gedeon, a másik pedig Eszter, akiről kevesebbet tudunk, pedig az irodalomtörténet szerint komoly „asszonykönyvtárat” alakított ki.

Az 1716. április 24.-én Losoncon született, majd a péceli Ráday kúria felépítését követően gyermekévei egy részét Pécelen töltő Eszter „műveltsége és gazdaasszonyi”

tehetsége – a halálakor elhangzott és fennmaradt gyászbeszéd szerint – már fiatal korában is messze földre elért. Az akkori köznemesi szokásoktól idegen volt a Ráday család könyvgyűjtő és olvasási „szenvedélye”. Eszter idegen nyelveket nem beszélt, azért a tudásszomj megérintette. Bár az erdélyi Teleki család a lánnyal járó hozomány miatt „fedezhette fel” Ráday Pál lányát (később is inkább a jószágigazgató képviselte a Teleki családot a „családi összejöveteleken”), az ifjú Teleki László a fennmaradt levelek alapján mégis őszinte „érdeklődést” mutathatott az akkor még csak hírből ismert fiatal péceli lány iránt.

Kajali Klára azt írja egy helyen lányáról, hogy az „irtózott a férjhez menéstől”. A kor szokásaitól eltérő módon, a Teleki családtól beérkező lánykérésre az apa, Ráday Pál nem válaszolt azonnal (pedig egy főnemesről érkezett a kérés az akkor még köznemes Ráday családhoz), hanem ragaszkodott ahhoz, hogy a fiatalok személyesen is találkozzanak, mielőtt választ adnak. A találkozó jól sikerülhetett, mert 1732. június 24.-én, az akkor 16 éves Ráday Eszter hozzáment Teleki Lászlóhoz.

A Pécelen megtartott esküvő után előbb Husztra, majd a Marosvásárhelytől 20 kilométerre található Teleki birtokra, Gernyeszegre költözött a pár. Eszter a fennmaradt dokumentumok szerint 113 könyvet vitt magával otthonról, de a gyűjteményt később 250-re növelte. Bod Pétert, a barokk kor legnagyobb hatásúnak mondott irodalomtörténészét, a több száz magyar íróat bemutató Magyar Athenas szerzőjét, anyagilag is segítette, aktív levelezés folyt a „nagy elméjű, a’ dolgokat hamar átlátó” nemes asszony és a református lelkész között. Bod azt írja Ráday Eszterről: felkereste „a jó magyar könyveket ... nem kímélvén azoknak megszerzésétől sem fáradságot, sem költséget, ’s állított fel egy ritka szép nagy Magyar Bibliotékát, hogy azokból a dolgokat kitanulván, magát gyönyörködtesse ’s másoknak használjon.”

Egyes források szerint 10, más források szerint 15 gyermeket szült Eszter mintegy húsz év alatt, közülük azonban csak három élte meg a felnőtt kort (József, Eszter, Klára). Gyermekait a legjobb nevelésben részesítette, 1764-ben bekövetkezett halála után azonban elsősorban fia, Teleki József folytatta a könyvgyűjtést. Az Erdély első természettudományos múzeumát tervezgető József még nem is gondolt arra, hogy az egyre bővülő gyűjteménye egyszer majd kikerül a magánkézből. Az azonos névre keresztelt unokája (Ráday Eszter dédunokája) ugyanakkor alig fél évszázaddal később „bedobja a könyveket a közönsébe” és már a Magyar Tudományos Akadémia társalapítójaként, első elnökeként és az Akadémiai Könyvtár megalapítójaként folytatja a református Ráday család „hagyományait”.

Források:

- Csikós Júlia: Adalékok Ráday Eszter könyvtárának rekonstrukciójához (http://www.szm.ro/acta2012/443_474_csikos.pdf)
- F. Csanak Dóra: Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és felvilágosult gondolkodó

Kossuth Lajos

„Az egészségi viszonyok bírtak reá főképpen, hogy itt a szomszédban Péczel mellett egy kis birtokot béreljek...” – írja a XIX. század meghatározó politikusa Wesselényinek 1840-ben. A negyedik Ráday Gedeon, péceli főnemes már negyvennyolc előtt „lelkes híve, igaz barátja, energikus támasza” volt a fenti sorok írójának. Rádaynak köszönhetjük, hogy Kossuth Lajosról bátran elmondhatjuk: egy kicsit péceli is volt.

A „nagy izgató” hírében álló Kossuth Lajost a főnemesek az 1830-as években még csak „kóstolgatták”, tartottak kiszámíthatatlan politikájától. Ráday Gedeon – még pár nemessel összefogva – ugyanakkor az ígéretes politikus mellé állt. Podmaniczky

Frigyes levelezéséből tudjuk, hogy „Kossuth érdekében az első értekezlet gr. Ráday Gedeonnál” volt, de később a Világ című lap is úgy fogalmaz, hogy „elsősorban Ráday Gedeon érdeme volt”, hogy 1847-ben pest megyei követté választották a nagy szónokot.

Kossuth már az 1830-as években többször megfordulhatott Pécelen a Ráday-kastélyban, ismerte a dimbes-dombos települést. 1838-ban, mikor értesült anyja betegségéről, egyből azon kezdett gondolkodni, miként lehetne szüleit Pesthez közelebb költöztetni. 1838-ban írja szüleinek: „Én megvallom, ha körülményei engedik édes Szüleimnek, azt ohajtanám, igen-igen ohajtanám, hogy valamely közel levő faluban egypár nyári hónapra egy kis lakást bérlenének... talán különösen Péczelen is lehetne olyast találni.” Ráday már ekkor felajánlotta kastélyát illetve támogatását a szülők péceli költözéséhez, de a Kossuth család ekkor nem településünket választja.

Kossuthot közben letartóztatják, túlzott ellenzéki szerepvállalása miatt, 1840-ig börtönben van. Követői gyűjtést szerveznek az ő, illetve családja (beteg édesanyja) megsegítésére. A pénzt Ráday Gedeon kezeli. A büszke Kossuth persze nem akarja elfogadni a pénzt, azt inkább jótékonyági célokra fordítja, de elképzelhető, hogy ennek a pénznek egy része segíti hozzá, hogy mégis valamilyen kisebb, Pesthez közeli birtokhoz jusson.

1840-ben Kossuth elhatározza, hogy a Pécelhez tartozó tanyán, Locsodon béreljen egy birtokot, közel Rádayhoz, ahol majd a nyarakat tölti. A fenti idézett levélben írja: „Locsod paradicsom, Rádayhoz félóra, puszta magány, ott töltendem, majd ha élek, a nyárszak szabad napjait”. A birtokra három éves bérleti szerződést köt (az akkori osztrák titkosrendőrségi jelentések szerint nagyon alacsony áron – ami a péceli baráti támogatásra utal). Gazdasági hasznot nem vár („haszon nem lesz belőle, de mind gazdabarátaim: Úházy, Bezerédy, Ráday mondták, kár sem”). Pesti lakását természetesen továbbra is megtartja.

A nagy politikus esküvőjén már újabb péceli is felbukkan, Ráday Gedeon mellett Fáy András is tanú. 1841-ben az evangélikus Kossuth eldönteni, hogy elveszi a római katolikus Meszlényi Teréziát. A vegyes házasság ekkor még nem ment gördülékenyen, az eskető pap is megtagadta a klasszikus templomi ceremóniát. Ráday és Fáy (valamint Szombathelyi Antal és Szentkirályi Móric) ugyanakkor elvállalják a tanú szerepét. Feladatukat annyira komolyan veszik, hogy a pap elutasító fellépése miatt Rádayék Pest vármegyéhez fordulnak, így közvetve hozzájárulnak a vegyes házasságok elismeréséért folytatott politikai harchoz, amiben természetesen Kossuth is aktív szerepet vállal.

Az új házassággal Kossuth Dunántúlon jut birtokokhoz. Feltehetően felesége és felesége családjának kérésére költöznek 1842-ben Tinnyére, ahol egészen 1846-ig élnek, majd Kossuthot magával ragadja a forradalom. A péceli Ráday politikai és baráti támogatását még ezt követően is élvezhette Kossuth, de a péceli kisbirtokot feltehetően már nem vagy alig használta a XIX. század meghatározó magyar politikusa.

Források:

- Kossuth Lajos levelezései
- Világ, 1920.06.22.
- Fővárosi lapok, 1887.11.11.

Jókai Mór

„Elvittem magammal egy szegény kis faluba s ott esküdtünk össze.” Menekülniük kellett, a szertartást futva tartották, de azért Ráday Gedeon (a negyedik) meghitt „búvóhelyet” biztosított péceli kastélyában az ifjú párnak. Jókai Mór és Laborfalvi Róza 1848 augusztusában Pécelen, a barokk kastély falai között „élhették

meg” szerelmüket. Üldözött szerelem, tönkrement barátság és egy gáláns színházigazgató.

A Ráday család elég sok Gedeont adott az országnak. A negyedikként számon tartott, 1806-ban született református gróf a Nemzeti Színház (és a „jogelőd” Pesti Magyar Színház) igazgatójaként vonult be a magyar történelembe. Kisebb-nagyobb megszakításokkal, lemondásokkal tarkítva 1838-tól tulajdonképpen haláláig ott szorgoskodott a színház körül – hol igazgatója, hol pedig intendánsa az intézménynek. A történészek szigorú ítélete szerint Ráday „csupán hazafiságból vállalja e magas posztot, a színházvezetéshez nem ért.” Szerencsére kellően önkritikus, a színház „kulturális” vezetését a kor elismert rendezőire bizza, a megfelelő emberekkel veszi körbe magát. 1847-ben azonban konkrétan a csódtól menti meg a színházat és a (magyar) szerzők korábbi nehézkes díjazási rendszerét is rendbe teszi. Munkáját kortársai elismerik, a Vasárnapi Újság 1855-ben írja, hogy „az ő igazgatása éveit nevezhetjük bátran színházunk aranykorának”.

Felesége fiatalon meghal, 1841-től végképp csak a színházzal foglalkozik. Krúdy nem túl hízelgő leírása alapján azonban könnyen gondolhatnánk, hogy inkább a színésznőkkel. P. Frigyes egyik utazása című novellájában (Podmaniczky Frigyes egy másik Ráday Gedeonnal dolgozott, naplóját Krúdy dolgozta fel és adta ki) így ír az intendánsról: „az öregúrnak szobáját ugyanis már évek óta színésznők arcképei díszítették, még pedig az akkori hetilapok mellékletéből”. Persze Krúdy lehet, hogy téved vagy túloz.

Az 1838-as nagy budapesti árvízben a gróf Wesselényi oldalán küzd. A fedél nélkül maradt családoknak menedéket biztosítanak a péceli kastélyban az akkor még életben lévő feleségével. A korabeli hírek szerint a Ráday család a cselédszobában húzza meg magát, hogy minél több helyük legyen. Ráday ekkor már dokumentáltan menedéket nyújt Benke Rózi színésznőnek és annak házasságon kívül született gyermekének is Pécelen. A színésznő Laborfalvi Róza néven fut be.

És most vissza Jókaihoz. Jókai a szabadságharc kitörése előtt Petőfivel lakott a Dohány utcában, együtt „készültek” a forradalmi írásokkal (Nemzeti Dal, 12 pont), össze voltak nőve. Jókai a forradalom lángjában égett, egészen március 15-ig. 15-én este a színházban Jókai beszédet mondott. Fölszaladt a színpadra, ahol Laborfalvi Rózával egymásra néztek, és „Jókai ebben a pillanatban érezte bizsergő ereiben, hogy ez a nézés az út jutalma a végzettől a mai napért” – idézi fel Mikszáth a találkozást. Jókai saját emlékiratai szerint nem is pontosan emlékszik arra, hogy ezt követően mit mondott a tömegnek.

Petőfi morcos lett, mert barátja figyelmét „elterelték” a forradalom ügyéről. Ráadásul egy „színésznőcske”, aki nyolc évvel idősebb barátjánál és még egy házasságon kívül született gyermeke is van. Annyira mérges lett, hogy Jókait „bemószerolta” az anyjánál – a levelekben innentől következetesen Laborfalvi Mórnak nevezte régi barátját. Jókainé és lánya azonnal utaztak Pestre és kiosztották a fiatal szerelmeseket. Menekülniük kellett a család és a barát haragja elől.

A péceli Ráday Gedeon, a színház igazgatója sietett (többek között) segítségükre. Mivel Pécelen ekkor még nem volt római katolikus templom, a szertartást Rákoscabán tartották, de a szerény ünnepi összejövetel már Pécelen volt. Nyáry Pál volt Jókai, Ráday Gedeon pedig Laborfalvi Róza tanúja – ahogy azt Bory István Pécelen élő irodalomtörténész még 1933-ban kinyomozta. A fiatalok a kastélyban tölthettek még pár kellemes napot. A márciusi pillantásból augusztusban esküvő lett, majd 38 évnyi házasság.

Talán ez a „nász” az utolsó jelentősebb irodalomtörténeti esemény, ami a Ráday-kastélyban történt. Bár színházat tudott igazgatni Ráday Gedeon, az uradalommal már

nem tudott olyan jól bánni. A gazdaság már az 1800-as évek elejétől egyre rosszabb állapotban volt, a csőd a század második felében megállíthatatlanul közeledett. 1872. december 30-án „csődtömegi árverést” hirdetnek, a kastélyt elárverezik. Ráday Gedeon (a negyedik) fél évvel éli túl, hogy a Kelecsényi család kezére kerül az uradalom, 1873 júliusában hal meg.

Források:

- Csapó Csaba: Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság
- http://csabakor.hu/piliscsaba/jokai_mor_hazassagkotese_csaban/
- Budapesti Hírlap, 1929.12.29.

Szemere Krisztina

„Rákos partjain, hol szép és nagy emlékezetek hosszú sorral emelkednek a lélekben, hidegen ne járjatok el Pécel mellett, de szelíd halmainak ne csak a Ráday név dicsősége jusson eszetekbe, mert itt lakott s itt nyugszik Vilma is.” Kölcsey írta a fenti sorokat a Képlaki Vilma álnéven verselő Szemere Krisztináról. A költészet napján rá emlékezünk.

Szemere Pál 1811-ben kapta meg apjától a péceli birtokot. Eleinte lekötötte a gazdaság irányítása, régi barátja, Kazinczy is alig tudta elérni ebben az időben. 1812-ben aztán boldogan ír arról, hogy megismerkedett Fáy Susieval („Susie az ölemben, nem az ölemben, hanem ki kell mondanom a czombomra ült...” – idézi Gulyás Judit irodalomtörténész). Kazinczy minden bizonnyal ismerte a lányt, mert indulatos levélben próbálta távol tartani Szemerét a kapcsolattól („Kerülje a hálót édes Palim! Nem kell vele lenni soha!”), végül Kölcseyvel csak elérik, hogy „Pali” új párt keressen.

Szemere Krisztina 21 éves, amikor 1813-ban – a távoli rokon – Szemere Pál megkéri a kezét. Kazinczy leírásából tudjuk, hogy a kiszemelt feleség kis termetű, kedves formájú, jó nevelésben részesült. Németül beszél, franciául olvas. Intelligens lány lehetett, mert a lánykérésre először úgy felel: „azt mondja, hogy szeret, de nehezen hiszem. Maga oly könnyen nem felejthette el Zsuzsit.” Szemere Kazinczyhoz írt levele szerint Kriszta így folytatta: „Osztán én megvallom... hogy én magába szerelmes nem vagyok, sőt... éppen antipathiát érzettem maga eránt, de naponként inkább vonzódok maga eránt”. Szóval így indult a kapcsolatuk.

A péceli Szemere házban egymásnak adják a kilincset az irodalmárok. Kölcsey hónapokat tölt itt, Kazinczy állandó vendég. Vitkovits Mihály költő írja egyik levelében, hogy Kölcsey „Palival annyira literatorkodik, hogy Kriska is úntában verselni kezdett”. 1821-ben jelennek meg első versei és elbeszélései Képlaki Vilma álnéven (Szemere Pál korábban Képlaki Wilhelm álnéven írt).

Képlaki Vilma: Tanács

Czélodhoz ha akarsz érni,
Zabolázd kívánságod,
Eszedtől kell kormányt kérni
Ha kedves boldogságod:
Ezen ösvényen ha lépdelsz
Úgy élted vidám lehet,
Minden bilincset el tépdelsz,
A' mit rád a ' sors tehet.

Kölcsey nem csak Szemere Pállal, de Krisztinával is nagyon szoros kapcsolatot ápol, amiről számtalan levél tanúskodik.

A Himnusz szerzője igazán jól Pécelen érzi magát a vidám házaspár társaságában. Egy helyen írja, hogy bárcsak így hárman testvérek lehetnének. Krisztina is Kölcsey segítségére van, amikor az lelki bajaival küzd („Én is élek még édes Ferim, s

szíves részt veszek a maga sok bajaiban... szeretet pedig Palija 's Kriskaja sziveik adnak.”)

Közös gyermekük nem születik, Szemere Krisztina egyszer (egy források szerint kétszer) esik teherbe. Első gyermeküket 1816-ban, kilenc hónapos terhesen veszítik el.

Kriska fiatalon, harminchat éves korában hal meg egy hirtelen jött betegségben. Halálhírét Kazincy írja meg a szülőknek, akik ekkora már másik lányukat is elveszítették. („A szegény Pali sír, nyög, és úgy van, mint a 'kit lél a 'hideg. Iszonyu csapás rá, iszonyú kedves Asszonyom Húgomra, ki már második kedves leányát veszti így.”)

Források:

- Gulyás Judit: „Én is élek még édes Ferim.” Adalékok egy 19. századi költő, meseíró, Szemere Krisztina életrajzához
- Kováts Dániel: A Mondolat és Antimondolat vita. Széphalomtól nézve A Kazinczy Társaság évkönyve, 2015
- Kölcsey levelezése

Korányi Frigyes

„Az öregúr szinte elképzelhetetlen rajongással beszélt az ő péceli villájáról” – emlékezett vissza 1936-ban Az Újság munkatársa egy véletlen találkozásra az elismert orvosprofesszorral. A kedélyesen csevegő idős úr, a Pécel felé haladó vonaton azt is fontosnak tartotta rögzíteni, hogy „sehol a világon nem olyan tündöklő látvány a napfelkelte, mint Pécelen”. Pedig a tuberkulózis ellen küzdő, nemzetközileg elismert báró Korányi Frigyes akkor már sok helyen megfordult a világban. Ezen a héten van a tbc elleni küzdelem világnapja, ennek apropóján a Korányi család életében turkálunk.

Kornfeld Frigyes 1828-ban született Nagykállón. A családban sok az orvos, apja, Kornfeld Sebald szintén jónevű gyógyító hírében áll. Egyes források szerint otthon komolyan vették, hogy Frigyes is orvos legyen, apja ennek érdekében „egy kis erőszaktól sem riadt vissza”. Az eredetileg izraelita család 1837-ben áttér a katolikus hitre és 1848-ban nevüket Korányira magyarosítják.

Frigyes 19 évesen részt vesz a forradalomban – itt ismerkedik meg Jókai Mórral is, akivel az író haláláig tartja a kapcsolatot. A szabadságharcban betöltött szerepe miatt (katonakórházban dolgozik, főhadnagy, gúnyos megjegyzést ír a császárról) száműzik Bécsből és Budapestről – szerencsére 1852-ben az egyetemet még befejezheti. A Szabolcs vármegyei praxisból 1864-ben térhet csak vissza Pestre, de már feleséggel és két gyerekkel.

Két Korányi fiú is benősül a híres tolcsvai Bónis családba. Bónius Sámuel, Kossuth Lajos kormánybiztosaként szolgált még 1848-49-ben, többek között az ő feladata volt, hogy 48-ban a koronát Kossuth kérésének eleget téve Debrecenbe szállítsa. A szabadságharc leverése után halálra is ítélték, de végül „csak” tíz év börtönt kapott. Az 1860-as években politikailag már újra aktív, elismert veterán. Korányi Adolf Bónis Mártát, Frigyes pedig Bónis Malvint veszi feleségül.

A házasság kétségtelenül jól jött az 1864-ben Pestre visszatérő Korányinak. Felesége írja később, hogy „nagyrészt szüleimnek és az ő jóbarátainak köszönhetjük”, hogy Frigyes pozíciót kap az egyetemen – másrészt Bónis Sámuel is úgy gondolta, hogy az akkor rangon alulinak titulált házassággal, az ambíciózus Korányi fiúkkal, hosszú távon nem járnak rosszul a lányai.

Korányi már 1862-ben azt prognosztizálja, hogy „a XX. századnak az lesz az egyik legnagyobb feladata, hogy a tüdővész hatalmát megtörje”. Később már kifejezetten a magyarországi helyzet tarthatatlanságáról ír: „40 évvel ezelőtt még

morbus londonicusnak nevezték a gümőkórt, újabban morbus viennensis lett belőle és félő, hogy a morbus hugaricus nevet nyeri el” – és valóban, a századfordulón a nagyon magas magyarországi megbetegedési arány miatt a tbc-t „magyar betegség”-nek kezdték hívni a világban.

Nemzetközi konferenciákon rendre hangsúlyozza, hogy nem „általában” kell szanatóriumokat építeni, hanem kifejezetten a „vagyontalan, súlyos betegek részére”. Kimutatásai szerint a 20-40 éves munkások a leginkább veszélyeztetettek. Elsőként világít rá egy közegészségügyi kérdés gazdasági vetületére: kiszámolja, hogy mennyi kára keletkezik az országnak a kieső munkaerővel. Előadásai a kortársak és sajtóhírek szerint nagyon szuggesztívek és lehengetők, elrugaszkodik a száraz orvosi előadásmódtól.

1898-ben kezdeményezésére megalakul a Budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Egyesülete. Jókaival felhívást tesznek közzé (Felhívás a magyar emberiséghez), amelyben adományokat kérnek „egy pusztító vész” megállításához. 1905-ben adják át az első, állami támogatásból és adományokból épült, 450 ágyas Erzsébet királyné szanatóriumot Budakeszin (ma Országos Korányi Tbc és Pulmonológiai Intézet). Korányi ugyanakkor tisztában van azzal, hogy „a szegényebb néposztályból kikerülő betegek, ha a szanatóriumot gyógyultan hagyják is el, újra azok közé az életkörülmények közé kerülnek, amelyek között a tüdővést szerezték és újra belesnek a bajba.” Az 1900-as évek elején már inkább a megelőzésre és a felvilágosításra helyezi a hangsúlyt. Az országos tüdőgondozói hálózat csak a második világháborút követően épül ki teljesen.

A tbc elleni küzdelem fáradalmait Pécelen heveri ki. Az 1880-as években városunkban vásárol földeket, szőlészetet és kúriát. 1896-ban már a legnagyobb adózó Pécelen, megelőzve a Kelecsényi vagy a Pekáry családokat, de 1910-ben még mindig a város legnagyobb földesurai közé tartoznak az akkor már bárói címet viselő Korányiak. Frigyes mellett Adolf is Pécelre költözik. Testvére Pécelen is hal meg 1889-ben, felesége másodszor Sebastiani Jenő péceli földbirtokossal köt házasságot. (Érdekesség, hogy korábban éppen ettől a családtól vették meg a Korányiak a földeket.) Varga Mihály helytörténész szerint a péceli nyaralólázban is nagy szerepe volt a családnak: a Pekáry és Korányi szántóiból kb. 100 telket alakítanak ki a fővárosból kiköltözők számára. Lányai is Pécelen nyaraló férjeket találnak magunknak.

A család 1922-ben válik meg a Kossuth téren álló kúriától. Az épületet a trianoni döntés után Pozsonyból Pécelre költöző Árpádházi Szent Erzsébet Gyermekotthon (ma itt áll a Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola) vásárolja meg.

Korányi Frigyes „általános” orvosi feladatokat is ellát. Bejáratos a kor legismertebb embereihez. Kezeli többek között Tisza Kálmánt is. Jókai Mór 1886-ban a haldokló Laborfalvi Rózához is őt hívja, akin sajnós nem tud segíteni. Jókai halálos ágyánál is ott van Korányi, az író még viccelődik is: „Tudod, hogy nagyon szeretlek, de nem tudom miért jössz olyan gyakran hozzám. Talán csak nem vagyok olyan beteg, hogy rád van szükségem?”.

Korányi Frigyes 1913-ban hal meg szívbénulásban. A tuberkulózis elleni küzdelmet azonban fia folytatja. Az írás elején hivatkozott cikkben az újságíró beszámol arról, hogy a vasúti kocsiban az öreg mellett ült egy fiatalember is, aki angol nyelvű szócikket olvasott és egyetlen szót sem szólt az egész úton. Az öreg Korányi a kérdően néző újságírónak elárulta, hogy ő „az én idősebbik fiam, Sándor. Most jött haza Londonból. Emlékezzék reá, amit most mondok: még sokat fog róla hallani.” És valóban, Korányi Sándor azon túl, hogy folytatja apja munkásságát (többek között a X. kerületi Kozma utcában is épített egy kisebb szanatóriumot), szerteágazó

belgyógyászati kutatásaival járul hozzá a hazai orvostudomány fejlődéséhez. Másik fiából – nem mellékesen –, ifj. Korányi Frigyesből pénzügyminiszter lett.

Források:

- Orvosi hetilap, 1967.12.24., 1995.02.19.
- Bárány Korányi Frigyes naplójának részletei (közli: Róth Miklós)
- Galgóczy K: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája II 1877.
- Az Ujság, 1936.07.12.
- Népszava, 1911.03.12., 1954.05.11.
- Varga Mihály: Pécel története

Galgóczy Károly

Városunk nagy szerencséjére, nagyjából 150 évvel ezelőtt egy statisztikus elhatározta, hogy Pécelen telepít gyümölcsöst. Neki köszönhetjük, hogy a XIX. század végén minden részletre kiterjedő pillanatkép készült az akkori községről és 1896-ban megjelenhetett az első, Pécel történetét leíró könyv. Galgóczy Károly 194 éve, ezen a napon született, halálának tavaly volt a századik évfordulója.

Galgóczy 1823. január 27-én látta meg a napvilágot egy Tolna megyei kistelepülésen, Galgóczy Gábor református lelkész házában – nem sokkal azután, hogy Kölcsey letisztázta a Himnusz és megszületett Petőfi. A gimnáziumot Gyöngyösön végzi, majd Pozsonyban tanul jogot. 1848-ban nem is annyira a szabadságharc, mint inkább a statisztika szippantja magába.

A választott szakma akkori súlyát jelzi, hogy 1848 áprilisában, tehát nem sokkal a szabadságharc kitörése után a Battyhány-kormány egyik első feladata az Országos Statisztikai Hivatal létrehozása Fényes Elek vezetésével. A cél „megismertetni magunkat magunkkal”. A szabadságharc leverése miatt persze a Hivatalt ténylegesen csak 1867-ben állítják fel.

Galgóczy mindenestre 1847-től már Fényes Elek mellett dolgozik. Beutazzák az országot, adatokat gyűjtenek és belevágnak egy 87 kötetesre tervezett, Magyarország megyéit bemutató kiadvány elkészítésébe, leteszik egy országos népszámlálás alapjait. A szabadságharc miatt csak az első kötet készül el, melyet Galgóczy jegyez (Komárom megyéről).

A szabadságharc leverését követően Kolozsváron tanít, de a 48-49 között betöltött szerepe miatt (csatákban is részt vett) eltiltják a tanítástól. 1853-ban Pestre költözik és egyre több mezőgazdasági cikket ír, „mezőgazdasági vállalkozó” lesz.

Pécelen, a vasútállomáshoz közel vesz telket, célja egy „kertészettel kapcsolt és helyi viszonyoknak tökéletesen megfelelő haszonvállalatot felállítani”. Terveiben szerepelt szőlőiskola, gyümölcsfaiskola, gyümölcs-aszaló, pálinkafőző üst és üvegház telepítése is. „Ambíciózus” terveit maradéktalanul talán nem sikerült megvalósítania, legalábbis erre utal, hogy 1896 augusztusában, A Kert című lapban arról panaszkodik, hogy öt éve keres megfelelő „szakértő, ügyes, szorgalmas vállalkozót”, aki munkáját segítené, de nem talál egyet sem. 1896 novemberében azért díjat kap a Pécelen termelt „jól kezelt boráért” és még 1932-ben is elismerően ír a Friss Ujság arról, hogy Galgóczy „gyümölcsészünk almafái, amelyek immár túl vannak a 80 éven és még teremnek”.

Máig megkerülhetetlen hivatkozási alap az 1876-ban Pest megye földrajzi jellemzőit, társadalmi folyamatait feldolgozó műve, de Kolozsvárról, Nagykovácsról is írt monográfiákat. Pécelről készített „jelentését” 1896-ban a Millennium évében a református egyház adja ki. Statisztikai adatokkal, levéltári dokumentumokkal tárja fel a település múltját és akkori mindennapjait. Ebből tudunk többek között a Ráday kastély

építésének körülményeiről vagy a XIX. század végi péceli, nyaraló-építési láz kibontakozásáról.

Ha valaki a számok és adatok megszállottja volt, akkor ő biztosan. Munkáiban kevesebb az értelmező, elemző, következtetéseket megfogalmazó rész, sokkal fontosabb neki a pontos és alapos dokumentálás. Tipikusan az az ember, akinek neve elsősorban a lábjegyzetekben és az irodalomjegyzékben tűnik fel. Ő az, aki a munkát nem sajnálva megfelelő információkat összegereblyézi, hogy aztán mások abból következtetéseket tudjanak levonni.

Jól jellemzi Galgóczy megközelítését, a szintén a Millenium évében kiadott, családja történetét feldolgozó könyvéhez írt bevezetője. Unokáit szólítja meg az ajánlóval és elmondja, hogy célja az ismeret továbbadása. Így fogalmaz az összegyűjtött információkról: „Nem mondok semmi különös ismertetést; egyes magyarázatot nem teszek; utasítást nem adok. Ép elmével megáldott gyermekek vagytok. Csak kicsinyek vagytok még. De eszetek, ítélő tehetségetek korotokkal józanul meg fog érni.”

Négy gyermekéből kettő csecsemő korában hal meg (1857), Mária lányát pedig szintén fiatalon, 37 éves korában veszi el 1900 januárjában. Felesége (Telegdi Csanády Mária) lányuk halála után nem sokkal 1900 októberében, 68 évesen szintén távozik. Negyedik gyermekük, Jolán, özv. Kesserü Lajosné néven él meg tisztességes kort.

Galgóczy Károly 1906-tól már hirdeti eladásra, bérlésre a péceli villáját, 1914-ben visszaköltözik Pestre. 1916. október 23-án, 93 évesen hal meg a kor legöregebb akadémikusa.

Ezt köszönhetjük neki: „Pécel község leírása, régi és újkori ismertetése. A magyar nemzet 1896-dik ezredéves ünnepe alkalmából. Kiadja a péceli ev. ref. egyház közönsége. Budapest, nyomtatott Engelmann Mór könyvnyomdájában 1896.”

Források:

- Köztelek, 1895.02.09.
- Varga Mihály: Pécel története
- <http://kshkonyvtarblog.blogspot.hu/2016/10/galgoczy-karoly-1823-január-27-1916.html>
- Friss Ujság, 1932.11.03.
- A Kert, 1896.08.01.

Bárczy István

Budapest egyszer már nyert olimpiai pályázatot, csak közbejött az I. világháború. Hát persze, hogy egy péceli aláírása szerepelt a „pályázaton”. Budapest akkori polgármesterét legalább négy évtized és számtalan rokon, barát kötötte városunkhoz. Bárczy István azonban nem ezzel a pályázattal vonult be a történelembe, hanem mert világvárost csinált a fővárosból – olimpia nélkül.

Bárczy István 1866-ban született, apja Sacher Gusztáv (nem a „tortás” család, ő lengyel felmenőkkel rendelkezik), anyja az 1800-as években kicsit megcsúszott nemesi Bárcziházi Bárczy család sarja. A gyerekek (két fiú és három lány) 1898-ban veszik fel a Bárczy nevet, bár a lányok később is többször tűnnek fel inkább Sacher-ként.

Nehéz egyértelmű választ adni arra, hogy miért is keveredett a család Pécelre, de az biztos, hogy az 1880-as évektől kezdve a Bárczy család a Pécelen nyaraló „network” középpontjába kerül. A száraz tények szerint István a péceli Korányi Sándor báró gyermekkori barátja, gimnáziumi osztálytársa, valamint apja, Sacher Gusztáv egy péceli tanárral (még nem fedem fel, hogy ki, róla egy következő bejegyzés fog szólni) tanít együtt a VIII. kerületi gimnáziumban. Szóval vagy a gimnáziumi vagy a tanári kapcsolat miatt kerül képbe, hogy költözzenek Pécelre, a fővároshoz közeli, felkapott

nyaralóövezetbe. Az 1880-as évek végén mindenesetre a Sacher lányok, de néha Pista is fel-fellépnek a péceli nyaralók báljain.

Párt is Pécelről választanak a gyerekek. A Pécelen nyaraló Halász, Mártonffy és Francsek család lesz gazdagabb egy-egy Sacher lánnyal, míg Bárczy István Kovácsy Gyula, péceli országgyűlési képviselő lányát, Irént veszi feleségül 1895-ben.

Bárczy István 1906-ban lett a főváros polgármestere, majd a Tanácsköztársaság előtt pár hónapra főpolgármestere (akkoriban a főpolgármesteri szerep protokolláris volt, a város és a kormány közötti ügyek közvetítője, fontosabb szerep jutott a polgármesternek). Végtelenségig lehetne idézni a kortársak, városkutatók, történészek Bárczy polgármesterségének elismeréséről szóló megállapításait, ide most csak egy sort tennék az 1936-os Pesti Hírlapból: „Nagy Budapest az ő műve. Ő tervezte, ő hordta ki, dajkálta, építette és szépítette. Megalkotta.”

Az olimpia ügyét nem Bárczy kezdeményezte, de 1914-ben az ő aláírásával nyújtották be hivatalosan Budapest kérelmét a Nemzetközi Olimpiai Bizottsághoz. A NOB 1914. június 20-án úgy döntött, hogy 1920-ban Budapest rendezheti az olimpiát. Nyolc nappal később Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinándot és minden megváltozott...

Bárczy ettől függetlenül, az 1900-as évek eleje óta dolgozott a város európai felzárkóztatásán. Az oktatás minőségi fejlesztése, a szociális ellátások javítása és az infrastrukturális beruházások álltak a polgármestersége alatt kicsúcsosodott tervének központjában. Csak néhány az intézkedések közül: az iskolák számát megduplázta, 19 szociális célú lakástelep épült több, mint 6000 lakással, megszervezte a közösségi közlekedést és a kommunális szolgáltatásokat, átépítette az állatkertet, átadta a fürdőket, közparkká alakította a Margitszigetet. De ő kezdeményezte a mai Erkel színház vagy a fővárosi könyvtár létrehozását is, hogy a szegényebb rétegek is könnyebben férjenek hozzá a kulturális szolgáltatásokhoz.

Bárczy annyira sokoldalú, hogy már majdnem gömb. Ahogy polgármesteri beruházási programja is egy könyvbe kívánkozna, úgy privát élete is megérne egy tv-sorozatot. Gyerekként sportol, futóversenyeket nyer; kezdetben papnak készül, teológiát tanul; Kacsóh Pongráccal barátok, „segít” neki a János vitéz megírásában; nótákat gyűjt és jelentős pipa-gyűjteményt halmoz föl; a kor legmeghatározóbb embereivel barátkozik, szabadkőműves páholy tagja. 1915-ben ő adja össze Adyt és Csinszkát. Csinszka később szerelmes is lesz a híresen a társaság középpontjának számító, kiváló nótafa hírében álló Bárczyba, aki ezt a közeledést – a hírek szerint – visszautasítja.

Polgármesteri pályafutását követően neve még miniszterelnökként is felmerült, a Tanácsköztársaság bukása után pedig rövid időre elvállalja az igazságügyi miniszter pozíciót. A két háború között egyre kevésbé politizál.

„Polgármesterré való megválasztása után is megtartotta péceli otthonát.

Onnét járt be évekig a hivatalba az első bumli-vonattal.”- írja 1943-ban, halálakor a Pesti Hírlap. Pécelnek ahol tud, segít: könyvtárat adományoz a városnak és támogatja a Kossuth szobor felállítását. Bárczy édesanyja 1922-ig élt Pécelen, de testvére, Erzsébet 1944-ig, haláláig itt lakott – hozzájuk is rendszeresen ellátogatott. Bárczy István villája jelenleg idősek otthona, a barátjáról, Ady Endréről elnevezett utcában található.

Források:

- Az Ujság, 1937.11.14.
- Fővárosi közlöny, 1935.11.19.
- Pesti Hírlap, 1943.06.05.
- Varga Mihály: Pécel története

Rassay Károly

„Nálunk az ellenzéki harc a mai viszonyok mellett, fájdalom, csak arra irányul, hogy a korlátlan hatalommal rendelkező kormányt az irányváltoztatás szükségességéről meggyőzze és így elérje azt, hogy valóban irányt változtasson.” Bethlen Istvánról mondta ezt a liberális ellenzék vezető alakja egy interjúban 1929-ben. A polgári demokratikus politikai csoportosulás két világháború közötti vezéralakja, Rassay Károly utolsó éveit, teljes visszavonultságban, Pécelen töltötte. Egyik legjelentősebb politikai akciója, Imrédy Béla megbuktatása volt.

L. Nagy Zsuzsa történész írja Rassayról, hogy ellenfelei „életveszélyesen” ügyes vitázónak tartották, a Horthy korszak meghatározó ellenzéki erejét látták benne. Hevesen bírálta a Tanácsköztársaságot, a vörös terrort, majd az azt követő fehér terrort. Bár 1920-ban még megszavazta a zsidóság arányát az egyetemeken korlátozó numerus clausust (ezt politikai ellenfelei rendre fel is emlegették), később szenvedélyes felszólalásokkal kelt ki a zsidótörvények ellen. Nem volt teljesen kockázatmentes amit csinált, a szélsőjobboldali Ébredő Magyarok szervezet kétszer is megpróbálta felrobbantani.

Míg eleinte Bethlen István ellenében politizált, később már Bethlennel szövetkezve küzdött Gömbös Gyula és Imrédy Béla németbarát, egyre szélsőségesebb politikája ellen. „Ellenállni! Annak nem szabad megtörténnie, hogy ellenállás nélkül adjuk nekik Budapestet és az országot... Adjátok tudtára Hitlernek, hogy utolsó emberig védeni fogjuk magunkat...” – idézi L. Nagy Zsuzsa történész Rassayt. Imrédyről (Bethlennel együttműködve) kikutatta annak zsidó származását, ezzel sikerült megbuktatnia a németbarát miniszterelnököt. Mikor a németek megszállták Budapestet, egyértelmű volt, hogy elviszik.

„Itt Rassayné. Győző, képzelje, a németek ebben a percben elvitték az uramat...”- hívta fel Rassay Károlyné Rassay párttársát 1944 március 19-én. A feleség észrevette a németeknél lévő listát, úgyhogy figyelmeztette a párttársakat „A harmadik maga! Aztán jön Bajcsy-Zsilinszky.”

Rassay Károly a mauthauseni koncentrációs táborba került. 1945. május 21-én, 59 évesen térhetett haza, de aktívan már nem politizált. Tanúskodott még az Imrédy perben, de egyre hátrébb szorult – csak részben saját elhatározásából. 1951-ben elvették lakását, családjával együtt Füzesgyarmatra telepítették. 1953-ban Nagy Imre már engedélyezte a „kényszerlakhely” elhagyását, de Budapestre nem költözhetett vissza.

Pécelen telepedett le, de nem a korábban felkapott villanegyedben. Csak találgatni lehet, hogy miért pont Pécelre költözött, de az biztos, hogy a rendszeresen Pécelen nyaraló Bárzcy Istvánnal, Budapest század eleji főpolgármesterével jó kapcsolatot ápolt, párttársak is voltak egy időben.

A Népújság újságírója az 50-es években még felkereste Rassay Károlyt „péceli otthonában”, a politikus nem utasította el kereken az újságírót, „de érezte, hogy nem fog mondani semmi érdemlegeset”. Horthy emlékiratait olvasva még egyszer felbosszantotta magát, amire megírta azok cáfolatát. Pécelen halt meg 1958. augusztus 2-án.

A fent idézett, 1929-ben vele készített interjúban a kérdésre, hogy akkor tehát „nem a legrózsásabban érzi magát az az ember, aki Magyarországon demokratikus politikát csinál?”, azt felelte: „Úgy érzi magát, mint Amanullah (szerk.: afgán király a XX. század elején), amikor megpróbálta, hogy nyugat-európai tapasztalatait leszűrve, Afganisztánban haladó reformokat léptessen életbe...”

Források:

- Drozdy Gyula emlékiratai

- Nagy, Zsuzsa L.: Mauthausentől Füzesgyarmatig. Rassay Károly útja 1944-1953 között
- Népújság, 1966.11.30.
- <http://www.huszadikszazad.hu/1929-szeptember/politika/beszelgetes-rassay-karollyal>

Karinthy Frigyes

„Színház. Pécelen, valami hodályban. Tündérlak Magyarhonban. Nemzetiszínű ruhában nő énekel. Szót se értek. Kábító, mámoros boldogság — az az érzésem, hogy ez mindennél csodálatosabb, rendkívülibb, ami valaha volt és lesz a világon.” Ha lehet hinni Karinthy Frigyesnek, akkor az első színházi élménye, gyerekkorában – a Pesti Naplóban megjelent cikke alapján – Pécelen volt. De nem csak egy előadáson volt itt az elismert író: gyerekkorának – egy jelenleg még nehezen behatárolható részét – töltötte városunkban.

Karinthy Frigyes származását, felmenőit a történészek, leváltárosok, irodalomtörténészek már jól kikutatták, szüleiről ma már sok részletet tudhatunk (elsősorban Lugosi András történész és Merényi-Metzger Gábor leváltárosnak köszönhetően). Pedig ez nem mindig volt olyan magától értetődő. A család a XIX. század végén névváltozásokkal, költözködésekkel, kikeresztelkedéssel, mintha tudatosan azon dolgozott volna, hogy elrejtse a „nyomokat”. (Ahogy Karinthy Márton, unoka teszi fel a kérdést Ördöggyörcs című kötetében: „Mi ez a kegyetlen bűvészkedés a tényekkel, a valósággal? ...Mit takargat, mit akar görcsösen meg nem történné tenni, kitörölni még az emlékezetéből is [a Karinthy család]?”) Ma már persze tudhatjuk, hogy Karinthy Frigyes apja pápai, anyja pedig budapesti zsidó családból származik, az evangélikus vallást pedig Frigyes születése előtt egy évvel vették fel Karinthyék. De azért még maradtak kérdések...

Számunkra Karinthy „péceli éveinek” beazonosítása az igazán érdekes. Varga Mihály helytörténész Pécel története című munkájában már megemlíti, hogy rövidebb ideig Pécelen élt „Karinthy Frigyes, a neves író” is. Ennél többet viszont nem árul el Varga. Valamivel kézzelfoghatóbb a Literatura folyóirat 1927-ben készült riportja, amely Karinthy-ra hivatkozva közli, hogy „Szép kertés házban lakik a család, előbb Pécelen, majd Kispesten.” Szalay Károly irodalomtörténész 1961-ben megjelent könyvében, majd Vihar Béla 1968 márciusában a Budapest folyóiratban „erősíti meg”, hogy a család „előbb Pécelre, majd Kispestre” költözik.

Karinthy Frigyes irodalmi munkásságában több péceli utalást is sikerült találni. 1918-ban a Pesti Naplóban azon viccelődik, hogy hogyan is kell gyerekkorában táplálkoznia annak, aki „legkiválóbbak”, legokosabb akar lenni. Magát természetesen az érintettek közé sorolva, leírja, hogy miként táplálkozott egy igazán eleven kisgyerek. „Péceli tartózkodásom alatt a kertben voltam beosztva, születésemtől számítva két évig. Keserű Szidónia úrnő felügyelete alá. Ez alkalommal a sufni mellett elterülő helyen, mely mögé a szemetet hordják, magamra hagyatva, étrendemet gondosan megválogattam. Ettem homokot, aprófát...” A cikk természetesen nagyon szellemesen és humorosan csúfolja ki mindazokat, akik a tehetség és gyerekkori étrend között bármiféle szorosabb összefüggést keresnének.

Persze ahogy Keserű Szidónia sem létezik a valóságban, úgy feltehetően a péceli étkezések sem korlátozódtak a homokra és aprófára. 1930-ban a Pesti Naplóban már a Lekvároskenyérévő Péceli Tornakonföderáció rendes tagjaként ír ironikus hangvételű cikket az akkoriban terjedő jelvény-használatról.

A bejegyzés elején hivatkozott, 1932-ben megjelent laza publicisztikában Karinthy egyszerű asszociációs játékot játszik: egyes szavakról írja le az első élményeit, amik eszébe jutnak. Így gondol a „színház” szóról egyből Pécelre, illetve egy ott tartott „Tündérlak Magyarhonban” című előadásra. Ez akár lehetséges is, hiszen abban az időben a péceli „nyaralóvezetben” többször rendeztek a multságok mellett színházi előadásokat, komolyzenei koncerteket is a „beköltözők”.

A péceli „Tündérlak Magyarhonban” című előadás máshol is előjön. 1937-ben az Uj Időkben írja, hogy péceli emlékei alapján mindig ez a kifejezés jut eszébe, ha valami nagyon szépet akar mondani. („Tündéroroszág csakugyan, sőt Tündérlak Magyarhonban, ahogy öt éves

koromban betűztem ki a péceli színlapon, hogy egy életen át ott zibongjon bennem ez a két szó, felbukkanva mindig, amikor valami nagyon szépet akarok mondani.”)

Végül az agydaganatának, agyműtétének körülményeit feldolgozó, halála előtt egy évvel megjelent, csúsztatásokkal kevésbé vádolható, inkább őszinte vallomás, az Utazás a koponyám körül című művében ismét előkerül a péceli gyerekkor, amitől az egész csak még titokzatosabbá válik: *„Valami huhog, s a hideg ilyenkor dermesztővé válik. Ez a Szél Leánya, az elfelejtett gyermekkori meséből, akit oly fájdalmas vággal szerettem volna megismerni, hatéves koromban, a péceli Boszorkány-sziget erdejében. S nem láttam meg soha. Most itt huhog, és nevet magában, de most se láthatom, nem játszhatom el vele azt az ájulatosan édes és szörnyűséges játékot, amit kiterveztem magamban, amiről csak én tudok.”*

A sok hivatkozás után már csak azt kellene beazonosítani, hogy a Karinthy család (vagy akkor inkább Karinthy esetleg Karinti vagy Karinszki néven) mikor élhetett vagy tartózkodhatott Pécelen. Lugosi és Merényi-Metzger levéltári kutatásai alapján nagyjából tudható, hogy mikor nem. A felkutatott anyakönyveken ugyanis szerepel a lakcím és ma már Frigyes mind a nyolc testvérenek papírjai elérhetőek. Ezek mindegyikén budapesti lakcím szerepel. Karinthy Frigyes iskoláit szintén jól dokumentáltan Budapesten kezdte. Sajnos Karinthy hivatkozásaira (pl. *„születésemtől számítva két évig”* Pécelen, vagy *„ötéves koromban”* a péceli színházi előadáson) nem lehet biztonsággal hagyatkozni, mert például anyja halálának időpontjának beazonosítása is okozott fejtörést a történészeknek gyerekkori naplója alapján. A budapesti lakcímnnyilvántartás adhat még támpontot, hiszen itt van egy időszak, amikor Karinthy József „ódondász” (antikvárius) egy-két évre eltűnik a nyilvántartásból.

A lényeg, hogy az 1887-ben született Karinthy Frigyes 1888 és 1894 közötti lakhatott vagy nyaralhatott huzamosabb ideig Pécelen. De, hogy pontosan hol, vagy kinél az most még nem tudható. Lehet, hogy az apa, Karinthy József Ganz-gyári, antikvárius kapcsolatai hozták településünkre. Az is elképzelhető, hogy az eredetileg Kohn József néven Pápáról Budapestre költöző antikvárius rokonai kapcsolatban állhatott a péceli Kohn családdal. Az sem kizárt, hogy az újonnan választott evangélikus felekezeten keresztül találtak maguknak helyet Pécelen (bár az akkoriban Maglódon nyilvántartott anyakönyvekben nem találtam semmit). Furcsa mindenesetre az is, hogy Karinthy Frigyes abban a reáliskolában kezdi meg tanulmányait Budapesten (Zergei utcai), ahol történetesen két péceli “nyaraló” is tanít: Tankó János, a “48-as tanár” és Sacher Gusztáv, Bárczy István főpolgármester apja. Tankóra ráadásul többször is hivatkozik gyerekkori naplójában (*“Tankó ma megdicsért mert szépen írtam”, “...jobban örültem én Tankónál 3-asnak, mint nála [mármint az új iskola új tanáránál] 2-esnek”).*

Források:

- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Szalay Károly: Karinthy Frigyes, Budapest, 1961
- Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül
- Kosztolányiné: Karinthy Frigyes
- Színházi Élet, 1930/45 – utalás péceli színházi élményre
- Literatura, 1927 Írók arcképcsarnoka, Karinthy Frigyes
- Vihar Béla: Karinthy Frigyes szülőháza, Budapest, 1968. március
- Uj idők, 1937, Tündérlak magyarhonban
- Pesti Napló, 1932.07.31 Karinthy: Első emlék
- Pesti Napló, 1918.05.03 Karinthy: Gyermekápolás
- Pesti Napló, 1930.04.23. Karinthy: Jelvények
- Lugosi András: Cipőcsokor – avagy az asszimiláció rejtélyes szálai, Budapesti

Negyed, 2009. nyár

- Merényi-Metzger Gábor levéltáros interneten is elérhető, Karinthy Frigyes származásának anyakönyvi forrásai című közlése

Szontagh Gusztáv

Szontagh Gusztáv saját naplója szerint gyerekkorában híres tudós, aztán meg nagy katona akart lenni. Tulajdonképpen mindegyik összejött neki, mert egy masszív, húsz éves korában megkezdett, több, mint két évtizedes külföldi katonai szolgálattal, századosi ranggal a

háta mögött lépett a tudomány területére, és lett az 1800-as évek első felének egyik legmeghatározóbb magyar bölcsekedője. A Magyar Tudományos Akadémia egykori rendes tagja a szociológia- és filozófiatörténeti művek megkerülhetetlen alakja még ma is, de kritikai írásai is mérőföldkönek számítanak az irodalomtörténetben.

Az első igazi magyar történelmi regény kedvező fogadtatását is Szontagh Gusztáv alapozta meg. Jósika Mihály Abafi című regényéről írt kritikáját a mára szállóigévé vált „Uraim, le a' kalapokkal!” felkiáltással indította és így folytatta: „*Egy művet van szerencsém bemutatnom, mely körében elsőrendű, legjobb mióta e nyelv zeng...*” Ezekkel a szavakkal méltatta a német származású Szontagh az első komoly magyar nyelvű történelmi regényt, ami aztán nagy hatással volt többek között Jókaira is.

A magyar filozófia lehetséges irányairól, a német filozófia értelmezési kérdéseiről szóló eszmecsere mellett „beláلت” a magyarok eredetértől szóló értelmezési vitákba is. Írásaiban tulajdonképpen a múltat túlzottan, indokolatlanul megszépíteni akaró nézőponttal vitatkozott („*Szabad-e hazafiságot, nemzeti érzést, lelkesedést, valótlanúságra, tehát ámitásra s mystificatoria alapítani?*”).

A képzelgés, a téves képzetek követésének gondolata nagyon „beakadt” Szontaghnak, emlékirataiban többször hibáztatja ezt a történelmileg szerinte nem túl szerencsés emberi attitűdöt, ami számos problémát okozott már a magyaroknak. A 48-49-es folyamatokkal, forradalmi lendülettel is csak fél szívvel tudott azonosulni. „Én a forradalom alatt nagy ellensége lettem a képzelgéseknek” – írja egy helyen, de máshol sarkosabban fogalmaz: „egy határtalan politikai lelkesedésből keletkezett forradalom nemzeti társadalmos létünket tönkrevittatta”. Nem a célokkal, az eszközökkel és a meggondolatlansággal volt problémája.

Szontagh Széchenyi Istvánnal volt egy „platform”, Kossuth ellenében. (Kossuthról többször erősen fogalmaz: „*ha valamit teremtett is, az rövid lét után kezei közt elenyészett*”; „*országot romba döntte, egy nemzetet hozta sírja szélére*”) A legnagyobb magyar legszűkebb és legszorosabb köréhez tartozott, állandó levelezésben álltak, Széchenyi még Döblingbe is hívta Szontaghot, aki meg is látogatta ott egyszer. (Izgalmas lenne elképzelni, hogy milyen lehetett, amikor az 1850-es években mondjuk Pécelen összefutottak az utcán a Széchenyi oldalán álló Szontagh Gusztáv, Kossuth bizalmasa Szilágyi Virgil vagy mondjuk a Kossuth politikai pályáját eleinte egyengető Rádayak. Ha még a királypárti Crouy-Chanel Henrik is csatlakozott, akkor igazán kellemes beszélgetés kerekedhetett.)

Szontagh ezen felül a magyar katonai nyelv kialakításáért is sokat tett. Kossuth Hírlapjában írja 1848-ban, hogy „*hátramaradtunk, szörnyen hátramaradtunk katonai nyelvünkben. Magyar hadseregünk nem volt; ezredeinknél a német nyelv divatozott mint hivatalos, s divatozik nagyobbára maiglan; a commando-szavak is sorkatonaságunknál még mindig németek: hogy fejlődhetett volna illy körülmények közt a magyar hadtudomány és katonai nyelv?*” A kutatások szerint neki köszönhetjük például a szurony szavunkat (a bajonettből), de a sürgöny szó is tőle származik. 1849-ben Szontagh szerkesztésében jelenhetett meg a Huszárok Kézikönyvecskéje. Oktatási Szabályul altisztek és közvitéztek számára (Mészáros Lázár kéziratai alapján).

„*A forradalom előtti éveket nyáron át Pesten kívül kertészkedtem... 846, 47. és 48. évben Pécelen természettem dohányt s dinnyét... az ellenséges seregek telkemen táboroztak, s kétszer dinnyeföldemet összetaposták.*” – így bosszankodott Szontagh Gusztáv, társadalomtudós, nagyhatású filozófus 1849-ben. A péceli nemzetörököt is vezénylő filozófus haláláig Pécelen gazdálkodott.

Bár emlékirataiban azt írja, hogy „*midőn végre egész Magyarország fegyverben felállt, oly elaggottnak találtam magamat, hogy katonáskodásról többé nem lehetett szó*”, azért elvállalta a péceli és rákosmenti nemzetörök gyakorlatoztatását, irányítását és beállt Ujházy László szabad vadász-csapatába is. Péceli tevékenységéről a Kossuth Hírlapja 1848. augusztusi számában cikket is ír Szontagh. Ebben megvédi a péceli nemzetörököt azokkal a „vádakkal” szemben, miszerint itt is ellenállásba ütközött volna a csapatok toborzása. A cikkben elismerően szól a Fáyakról, de kiemeli Tamás István, öt gyermekes péceli nemzetör hazafias cselekedetét is, amikor önkénteseket szólít föl és Tamás elsőként jelentkezik.

Gyerekkorában katona és tudós akart lenni, amiben el is érte a legtöbbet, amit ember kívánhat, de azért volt annyi energiája, hogy még egy területen maradandót

alkosson. Emlékirataiban úgy fogalmazott, hogy „*legjobb volna ha gazda lehetnék, életem így talán leghasznosabbá válhatnék*“. Miskolcon kezdett dinnyét termesztetni, és dohánynal, szivarral foglalkozni, itt jelentek meg a dohány- és dinnyetermesztésről szóló első cikkei, könyvei. 1844-ben egy miskolci tűzvész után azonban Pestre költözik, illetve Pécelen gazdálkodik.

Korabeli beszámolók szerint a Pécelre látogató Petőfit is meglepte, hogy az „öreg” dinnyével is foglalkozik, fel is kereste őt, mikor „beugrott” településünkön Szemeréhez. A korabeli beszámolók szerint Szontagh a péceli birtokon „*gyönyörű és híres sárgadinnyéket termelt. Oly remek, hibátlan és nagy példányokat tudott előállítani, hogy öröm volt nézni. A Váciutcában egy kirakatban voltak megtekinthetők egyes példányok s áruk igen magas volt, nyolc-tíz pengő forintért keltek el.*” Ugyanebből a beszámolóból tudjuk, hogy a dinnyék felszeletelésekor termelők álltak körbe és gyűjtötték össze a lehulló magokat. Ezt az óriási érdeklődést támasztja alá Szontagh 1847 februárjában megjelent közleménye is, amiben arra kér mindenkit, hogy tőle már ne kérjenek több magot, mert nála nincs több, ami van, azt mind leadja a Magyar Gazdasági Egyesület irodájába.

Szontagh nem nősült meg soha. Bár magáról azt írja, hogy nem egy szépség („*természetes himlőn átesvén, ezek maradandó jeleket hagytak magok után... szerencsétlen pofámon*”), a róla szóló beszámolók szerint nem volt az a visszahúzódó szobatudós fajta, inkább a társaság középpontja, akinek az okos gondolatait isszák a körégyűlt ifjak. Emlékiratai szerint több kapcsolata is volt, több oldalon keresztül vezeti le, hogy milyen elvi megfontolások miatt döntött mégis a nőtlenség mellett („*ha valamely leánynak szép szeme van, ha ügyesen táncol, az olykor elegendő a szerelemre... mivel szép szeme van és jól táncol elvegyem-e feleségül?*”)

Szontagh Gusztáv haláláig, 1858-ig Pécelen élt. Annak ellenére, hogy a dinnyemagokkal úgy tűnt sikerrel kereskedett, meg nem gazdagodott soha (egy ízben Széchenyi is érdeklődött, hogy van-e egyáltalán téli kabátja), feltehetően nem a saját birtokán gazdálkodott Pécelen. A legvalószínűbb, hogy Fáy Ferencné földjein kísérletezhetett a dinnyetermesztéssel és esetleg dohánytermesztéssel. A szenvedelmes dinnyész című munkájának második kiadását már Pécelen szerkeszthette. Halálával a dinnyetermesztés Pécelen nem szűnt meg, Szontagh, tudását feltehetően átadta egy másik Pécelen élő akadémikusnak, statisztikusnak, Galgóczy Károlynak. A szenvedelmes dinnyész harmadik kiadását már Galgóczy szerkesztette.

Szontagh szerette a jó szivarokat, tanulmányaiban soha nem mulasztotta felhívni a figyelmet, hogy csak a jó minőségű dohányt érdemes választani. Halálát mégis a szivar okozta. 1858 június 7-én, 65 évesen nyelvrákban halt meg.

Források:

- Szontagh: Emlékezések az életéből (szerk.: Mester Béla), Budapest, MTA, 2017
- Életképek, 1845. márc – Szontagh portré
- Vasárnapi újság, 1858.06.20.– nekrológ
- Szontagh Gusztáv: A szenvedelmes dinnyész
- Kossuth Hírlapja, 1848.08.12 – Szontagh a katonai vezényszavakról
- Vasárnap Újság, 1854 – Jóka levele Szontaghnak a dinnyetermesztésről
- Vashott Sándorné: Rajzok a múltból, Figyelő, 1887
- Kossuth Hírlapja, 1848.08.18 – Szontagh a péceli nemzetőrökről
- Új magyar múzeum-ban megjelent cikkei, vitája Toldy Ferencsel

Széchenyi István kapcsolata Pécel reformkori jeleseivel

Széchenyi István katonai szolgálata alatt, és azt követően is, bejárta az akkori Magyarország egész területét, megfordult számtalan kis és nagy településen. És nemcsak bejárta ezeket a helyeket, hanem az ott élőkkel többnyire kapcsolatot tartott, és igen széleskörű levelezést is folytatott. Nem volt kivétel ez alól Pécel sem.

Széchenyi István legismertebb péceli kapcsolata Ráday Gedeonnal volt. Kapcsolatuk elsősorban politikai természetű volt.

Ráday IV. Gedeonnal (1806-1873), mint a főrendi ház tagjával ugyanazon évben kezdődött a politikai szereplésük. (Ráday is az 1825. évi országgyűlésen debütált, akkor

még betegeskedő atyja képviselőjében.) Törvényszerűnek mondható, hogy számtalan esetben találkoztak, tárgyaltak és vitatkoztak egymással. Kettőjük között sok volt a sűrűség, mivel Ráday inkább a radikálisabb ellenzéki oldalhoz tartozott. De ez nem zárta ki az esetenkénti együttműködést sem. Ezek mellett fontos volt kapcsolatuknak az az oldala, amelynek keretében Széchenyi igyekezett őt támogatni illetve megnyerni a „magyar haza felemelését” célzó terveihez. Csupán az Oltványi féle naplónaplóbejegyzésben több mint 40 bejegyzés található a Ráday Gedeon névre.

Néhány példával lehetne jól megvilágítani hosszú kapcsolatuk történetét:

A jobb áttekinthetőség kedvéért a naplók, vagy levelekből származó idézeteket sárga színnel kiemeltem.

Kapcsolatuk egyik legjellemzőbb példája a Széchenyi által megálmodott magyar nyelvű színház ügye volt, amelynek sikeres megvalósításában - már a színház helyének kijelölése időszakában is - Ráday Gedeon is fontos szerepet játszott. Széchenyi például egy alkalommal megkérte őt, hogy a magyar színház helyének kijelölése ügyében tartott „generális gyűlésen” olvassa fel a Duna parti „Nádori telek” melletti érveit tartalmazó jelentését. Ráday ennek személyes kockázatot is vállalva eleget tett, és 1836. november 18.-án kelt levelében tájékoztatta Széchenyit a gyűlés fejleményeiről, a Kerepesi úti helyszín győzelméről:

„A tsatát el veszténk, mellyhez nem Te lévén lelkes Barátom a Vezér, reménységem nem volt, s vívni se kedvem ott, a hol a szenvedelem s irigység emelik fel Zászlójukat az ellenfélnél. ... Tiszta és egyenes Jelentésed nagy benyomást szüle, mellyet egy hazafi keblekből eredő éljen követe ... Földváry [Gábor, Pest megyei alispán] bosszús reám Jelentésed bé adásáért. ...”

Kettőjük viszonya ekkor még felhőtlen, melyet jól jellemeznek előbbi levele záró sorai:

„Fogadd tisztelt, igen tisztelt Barátom tudósításomat mint irántad meg nem szűnő tiszteletem jelét; ... igaz tisztelőd, barátod, Ráday Gedeon.”

Édesapjának, Ráday Pálnak a színházi világban betöltött szerepét is Gedeon vette át. Aktív szerepe volt előbb 1838-tól a Pesti Magyar Színház vezetésében, majd 1845-től 1849-ig a Nemzeti Színház főintendánsaként szerzett múlhatatlan érdemeket.

Mellesleg e színházi munkáinak volt köszönhető, hogy ő biztosíthatta a nyugalmas „rejtéket” péceli kastélyában a Rákocsabán 1848. aug. 29.-én frissen egybekelt fiatal pár, Jókai Mór és Laborfalvi Róza – színházának művésznője – „nászútja” számára.

1839. március 8.-i naplóbejegyzése már egyértelműen utal a Ráday és Széchenyi közt feszülő politikai ellentétekre:

„Ráday G[edeon], kivel keserűn, de igazul szólottam Kossuthról, Wesselényiről etc. – Ne menjen az országgyűlésre.”

1839. március 25.-i naplóbejegyzése kapcsolatuk egyik legkritikusabb időszakáról tanúskodik, amikor Ráday Gedeonnak az országgyűlésről való kizáratása ügyében Széchenyi az ellen nem lépett fel, mert azt indokoltnak tartotta:

„Megyei küldöttségi ülés. „Ráday mérges – – nem tud nekem egyet-mást megbocsátani – – Prónayhoz – Minden helyreáll majd ...”

Mindketten támogatták az országot, a gazdaságot előrevivő kezdeményezéseket, így 1839-ben a Fáy András által megalakított Pesti Hazai Első Takarékpénztár részvénytársaságban gróf Széchenyi István mellett gróf Ráday Gedeon is az elsők között jegyzett részvényt. Pécelről Szemere Pál is ott volt a részvényt jegyzők között!

Széchenyi más hazafias feladatokat is szánt Ráday számára. Így például szóba került a Szederegylet elnökségére való jelölése is, melyről naplójában található utalás:

1842. márc. 8.-án kelt naplóbejegyzése szerint: *„Török [János] volt elébb nálam, én: tud ön hallgatni? 1842-ben el akarom kezdeni Pesten a Szeder Egyletet – 1843-ban megalkotni ... 1844 tavaszára állnia kell! – Ráday G[edeon] kell az élére, ön titkár.”*

1842. december 24.-i naplóbejegyzése említi egyik, hosszabbra nyúló négy szemközti, bizalmas beszélgetésüket:

„Soká járkáltam Ráday Gedeonnal. Úgy látszik, szimpatizálni akar velem.”

1848. február 25.-i naplóbejegyzése tanúskodik a forradalmi fejleményektől való aggodalmáról, melyet megosztott Rádayval:

„Felkeres Ráday. – Nyíltan beszélek vele: Mi lesz az Ellenzéki Körből? Ebből a jakobinus klubból?”

Ráday Gedeon mellett azonban Kölcsey Ferencsel kapcsolatos együttműködési szándékairól is tudunk, amelynek szintén volt péceli vonatkozása. 1833-ban, a Széchenyi által tervezett akadémiai Alapszabály módosítás (reformáció) kapcsán bukkant fel Pécel, nevezetesen Szemere Pál lakhelye révén. Széchenyi egyik leveléből egyértelműen kiderül, hogy – legendás tájékozottságának ezúttal is megfelelően – **pontosan tisztában volt a Kölcsey és Szemere Pál közötti szoros baráti kapcsolattal**, így igyekezett Szemere befolyását is felhasználni Kölcsey támogatásának megnyerése érdekében.

A fentiekre utaló részletek Széchenyinek egy Schedel Ferenchez (a későbbi Toldy Ferenc) 1833. szeptember 2-án, egyik tiszai hajóúttján írt levelében találhatók:

*„Barátom, néhány üres pillanatimat arra akarom használni, hogy magamat s Akadémiánk reformációját emlékezetembe hozzam. ... az egész tárgy sikere egyedül csak Ön, Vörösmarty, Bajza, Helmezy s Fáy kezeiben van! ... nem tudom, ... Kölcsey mennyire van mindenről értesítve. ... Kölcseyt pedig minden móddal biztosítanunk kellene. Itt nem kell elfelejteni, **mily behatással van rá Szemere.**”*

Ne felejtjük el azt sem, hogy az itt említett irodalmi, akadémiai személyiségek is mind a legszorosabb kapcsolatban álltak Szemerével! Széchenyi egyébként Szemerét személyesen is ismerhette, mivel mindketten sűrűn látogatták a színházi előadásokat.

Ráday Gedeon mellett a legszorosabb péceli kapcsolata **Szontagh Gusztávval** állott fenn. Állandó levelezést folytattak, és többször is találkoztak, Széchenyi még Döblingbe is hívta Szontaghot, aki meg is látogatta őt. Ismeretségük valószínűleg az 1830-as években, akadémiai tagságával vehette kezdetét.

Hosszú kapcsolatuk sok szálon szövődhetett: mindketten leszerelt katonatisztek voltak, komoly hadi múlttal, közös volt bennük többek között hadtudományi érdeklődésük, a magyar nyelv érdekében végzett fáradhatatlan munkájuk, irodalmi tájékozottságuk, politikai nézeteik hasonlósága, a gazdálkodás iránti szeretetük, ...

Szontagh a péceli földeken termesztett gyönyörű sárgadinnyéit Pesten is jól ismerték, és a szokásos árnál sokkal drágábban is szívesen megvették. De ő egyáltalán nem nyereszkedni akart ezzel, hiszen magára alig költött. Egyszer Széchenyi meg is kérdezte tőle, hogy van-e neki kabátja ... Kedves gyümölcseről könyvet is írt „A szenvedelmes dinnyész”, igen találó címmel.

Széchenyi annyira tisztelte Szontagh mezőgazdasági tudását, hogy az 1850-es évek végén felmerült benne, hogy felkéri egy kései tervének valóra váltásához, a nagycenki uradalom borgazdasági ágazatának megteremtéséhez. Egy Tasner Antalhoz írt feljegyzése tanúskodik erről:

„... szeretném rövid idő alatt látni, hogy Bózon 100, 200 sőt 500 értékű magyar bor fekdjék. ... Szóljon nevében Szontagh-al, ha van kedve e vállalathoz járulni; szállítsa fel, hogy ránduljon ide minél előbb. ...”

Szontagh tárgyilagos ítézőképességét jellemzi a felkérésre adott válasza. Tasner 1857 október 5-én írt levele szerint kijelentette, hogy:

„...bár nagy tisztelője a grófnak, a tervbe vett pince vezetését nem vállalhatja el, mert nincs meg a hozzá való szakismerete.”

És valóban. Mezőgazdasági szakismerete a dinnyetermesztés mellett a dohányra terjedt ki.

A politikai és kulturális színtéren történő kapcsolattartás mellett azonban Széchenyi személyesen is megfordult Pécelen. 1820. szeptember 24-én és október 26-29.-én akkor még fiatal huszártisztként járt a Ráday családnál. Első látogatását a kastély bejárati folyosóján egy emléktábla is megőrökíti.

Források:

- Oltványi Ambrus: Széchenyi István. Napló. Gondolat, Budapest, 1978.
- Oplatka András, stb.: „Ezt köztünk! Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelei. MTA, Bpest, 2014.
- Bártfai Szabó László: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. I-II. Magánkiadás, Bp., 1943.
- Horváth Attila: Széchenyi István részvénytársaság alapításai. Jogtörténeti Szemle, 2003/2
- Messik Miklós: Széchenyi emlékek nyomában Európában. Miskolc, 2010.
- Péceli szilánkok. <https://peceliszilankok.hu>

5. Indoklás az értéktárba történő felvételre:

Ráday Eszter, Kossuth Lajos, Jókai Mór, Szemere Krisztina, Korányi Frigyes, Galgóczy Károly, Bárczy István, Rassay Károly, Karinthy Frigyes, Szontagh Gusztáv, Széchenyi István történelmünknek, irodalmunknak, tudományosságunknak jelentős személyiségei, vagy azok hozzátartozói. Munkásságuk, alkotásaik egész nemzetünknek értékei. Valamennyien megfordultak, laktak, házakkal, villákkal, birtokokkal rendelkeztek Pécelen. Indokolt tehát, hogy városunk kötődésüket, itteni alkotásaikat besorolja értékei közé, s lehetővé tegye, hogy forrásai legyenek lokálpatriotizmusunknak.

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális dokumentációja.

2. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat.